

Van placemat tot maatjesflat

Het begrip samenwerken in de praktijk van de Nederlandse daltonschool

René Berends
Versie 1, juli 2008

Inleiding

In het online woordenboek van Van Dale¹ staat het volgende over samenwerken: sa-men-wer-ken: gemeenschappelijk aan eenzelfde taak werken => coöpereren, samendoen.

Er zijn veel verschillende termen in gebruik om ongeveer hetzelfde mee aan te duiden. We inventariseren: samenwerken, samenwerkend leren, coöperatief leren, partner leren, maatjes leren, tutor leren, peer tutoring, reciprocal learning, wederzijds leren, werken met buddy's, elkaar onderwijzen, coöperatieve learning. Het mag duidelijk zijn dat we het bij samenwerken en samenwerkend leren over een containerbegrip hebben.

Wanneer samen werken en samen leren gecombineerd worden, ontstaat het begrip samenwerkend leren oftewel coöperatief leren. In Amerika is het 'cooperative learning'-model voor het onderwijs ontstaan. De Nederlandse onderwijskundige Veenman (2000, 2005) en Van Vugt houden voor dit model bij voorkeur de naam coöperatief leren aan omdat het verwijst naar het oorspronkelijke model van de Amerikanen Johnson & Johnson (1983). Ebbens, Ettekoven & van Rooijen vertalen in 1997 coöperatief leren als samenwerkend leren.

Samenwerkend leren is gebaseerd op een onderwijstraditie die er waarde aan hecht dat kinderen worden opgevoed en onderwezen tot democratisch denken en handelen. John Dewey meende dat de klas een weerspiegeling zou moeten zijn van de maatschappij. Door dagelijkse intensieve samenwerking en interactie met elkaar leren kinderen de democratische principes waar de maatschappij op gebaseerd is. Het is niet voor niets dat burgerschapsvorming tegenwoordig een zeer actueel thema in het onderwijs is. Samenwerkend leren draagt er ook toe bij dat leerlingen respect krijgen voor het pluralisme in een multiculturele samenleving. Samenwerkend leren is zo verbonden met de strijd tegen racisme en het streven naar integratie: door samen te werken kunnen vooroordelen doorbroken worden en wederzijds begrip en acceptatie bereikt worden, is het idee. Onderwijssociologisch is het inzicht ontstaan dat mensen in situaties waarin men samenwerkt resultaten vaak beter dan waar mensen elkaar beconcurreren. Het is overduidelijk dat daarom het leren samenwerken een belangrijk onderwijsdoel is. Leertheoretisch zijn er inzichten waaruit blijkt dat kinderen effectief leren als ze samen actief zijn en kunnen leren van elkaars ervaringen.

Samenwerken wordt in dalton-Nederland algemeen als een van de drie daltonprincipes gezien, naast vrijheid en zelfstandigheid. In dit artikel beschrijven hoe op daltonscholen in Nederland vorm gegeven wordt aan dit principe.

Op veel daltonscholen werken leerlingen samen. Ze leggen elkaar dingen uit en kunnen elkaar (en zichzelf) helpen. De leerlingen leren van elkaar.

Het begrip samenwerken in de praktijk van het daltononderwijs

In het boek 'Leve de school' maken Hans Wenke en Roel Röhner (1999) onderscheidt tussen pedagogisch samenwerken en didactisch samenwerken. De pedagogische leerschool moet volgens de schrijvers gezien worden als een leerschool voor het latere leven. Hierbij draait het om respect.

Bij het didactische gedeelte moet er volgens hen sprake zijn van een meerwaarde tijdens het samenwerken. Het gevolg hiervan is dat er soms homogene groepen en soms heterogene groepen samengesteld moeten worden.

Een pedagogische uitwerking voor het samenwerken en samen leren

De school is een sociale leereenheid. Daarom benadrukken daltonscholen het pedagogische belang van het samen werken en samen leren. Om van de school zo'n sociale leereenheid te maken en van de groep een groep worden er op daltonscholen verschillende werkvormen gebruikt.

Coöperatief leren kan in daltonscholen goed ingezet worden voor de groepsvorming in het begin van het schooljaar. Hiervoor kunnen team- en klassenbouwers gebruikt worden.

Vaak baseren daltonscholen zich daarbij op de theorieën en structuren van Spencer Kagan. Veel daltonscholen hebben de laatste jaren een cursus Gestructureerd Coöperatief Leren gevolgd. Dit type cursussen vinden hun oorsprong in het materiaal van Kagan.

Het nieuwe domein burgerschapsvorming wordt in dit verband door veel daltonscholen als een nieuwe impuls omarmd. Toch staat een nadere uitwerking ook op daltonscholen nog in de kinderschoenen. Daltonleraren zijn wel belangstellend, omdat ze in burgerschapsvorming inhouden vermoeden die aansluiten bij doelen van het daltononderwijs. Parkhurst haalt immers frequent Dewey aan als het over democratie en onderwijs gaat.

Samenwerkingsvormen in alle lesfasen

Op daltonscholen worden samenwerkingsvormen frequent als didactische structuren gebruikt. Uiteraard worden die structuren of werkvormen gebruikt tijdens het werken aan de (week)taak. Leerlingen werken vaak in groepjes of in tweetallen aan opdrachten en zijn gewend geraakt om die samenwerking op bepaalde manieren te moeten structureren. Daar worden meestal de tientallen structuren van Kagan bij gebruikt. Meestal wordt de kinderen de keuze gelaten om bij de opdrachten van de weektaak iets alleen of samen te doen.

Maar ook in de instructie, dus buiten de tijd die voor het werken aan de weektaak bedoeld is, wordt er gebruik gemaakt van samenwerkingsvormen. Leerkrachten proberen op een interactieve manier instructie te geven en hanteren daarbij frequent verschillende samenwerkingsstructuren:

We gaan het vanmorgen hebben over de Gouden Eeuw. We doen dat met Denken, Delen, Uitwisselen. Jullie weten dat je dan eerst zelf moet nadenken. Schrijf daarom alles op een woordveld wat je weet, deel dat daarna met je groepje. Dan wisselen we het straks uit met de hele groep.

Coöperatief leren kan zo dus gebruikt kunnen worden om totaal nieuwe leerstof te introduceren bij de groep.

Leren samenwerken

Bij het samenwerken draait het erom dat je elkaar op weg helpt en niet dat je het antwoord voorzegt. Deze vaardigheid wordt op veel daltonscholen expliciet geoefend. In een training wordt ook aandacht gegeven aan het aanleren van de benodigde sociale vaardigheden die nodig zijn wil het samenwerken succesvol verlopen. En leren kinderen de routines die horen bij de geïntroduceerde werkvormen. Kagan noemt die werkvormen voor samenwerkend leren structuren. In bijlage 2 geven we een overzicht van dertig van zulke structuren, die op de meeste daltonscholen in praktijk gebruikt worden.

Bij een training samenwerkend leren maken kinderen zich ook de rollen eigen die behoren bij groepswork. De een is voorzitter, een tweede notulist, de derde is de taakbaas, de vierde is de materialenbaas. Verder kunnen kinderen nog zijn aanmoediger of tijdbewaker. Bij elke rol hoort een verantwoordelijkheid dat leidt tot een groepsprestatie.

De veranderde rol van de leraar

Het vertrouwen in de leerlingen dat voor het laten samenwerken nodig is, blijkt veelal uit het feit dat kinderen ook buiten het eigen klaslokaal, bijvoorbeeld in de hal en in de gangen, mogen werken.

De leraar moet bij het samen werken en samen leren van kinderen oog hebben voor de procesaspecten van het leren samen werken en leren. Lang niet alle kinderen kunnen dat vanuit zichzelf.

Om het laten samenwerken van zijn leerlingen soepel te laten verlopen, hanteert een leerkracht op een daltonschool de nodige organisatorische vaardigheden. Zo hanteert hij bijvoorbeeld een stilteteken, ontwikkelt hij routines voor het groeperen van leerlingen en hanteren veel leerkrachten een geluidsmeter om leerlingen te leren hoeveel 'leergeruis' ze mogen maken bij het samenwerken.

In bijlage 1 wordt een aantal tips gegeven voor het invoeren van het samenwerken en samenwerkend leren. De tiplijst is gebaseerd op basis van observaties in daltonscholen.

Registreren van het samenwerken

Daltonscholen hebben oplossingen gevonden om leerlingen met verschillende klasgenootjes te laten samenwerken en ook om het samenwerken te registreren.

Op de weektaakbrief wordt vaak bijgehouden of een opdracht wel of niet samen uitgevoerd is.

Veel daltonscholen maken ook gebruik van het maatjesbord. De daltonscholen die dit gebruiken willen hiermee vaste groepsvorming tegengaan en stimuleren dat alle leerlingen een keer samenwerken met de andere leerlingen in de eigen klas.

Deze georganiseerde manier om leerlingen te laten samenwerken met een maatje heeft veel positieve kanten. Leerlingen leren met alle andere leerlingen samen te werken. Daarbij leren ze dat ze met iedereen moeten kunnen werken of ze elkaar mogen of juist niet. Ook leren ze samenwerken met leerlingen die wellicht beter of juist slechter presteren dan ze zelf doen. Zo leren ze verschillende rollen binnen het samenwerken.

Het nadeel van verplichte groepjes is dat leerlingen bij deze manier van organiseren van samenwerken, elkaar niet kunnen zoeken op expertise. Ze zijn per week aan elkaar gekoppeld, omdat dit zo georganiseerd is en niet omdat ze elkaar op een bepaald vakgebied veel kunnen leren. Daarom is het verstandig te variëren bij het vormen van groepen.

Regels voor het samenwerken

De meeste daltonscholen hanteren regels voor het samenwerken en samen leren. Meestal zijn de regels voor samenwerken duidelijk zichtbaar in de groepen opgehangen. Er wordt ook gestimuleerd dat leerlingen elkaar aanspreken op deze regels. De regels zijn vastgesteld op schoolniveau. Ze worden opgelegd.

Regels zouden door de leerlingen zelf geformuleerd kunnen worden. Dan maak je de leerlingen medeverantwoordelijk voor de regels en zullen ze zich ook beter aan deze regels conformeren.

Klassengrenzen overstijgend samenwerken

Diverse daltonscholen laten leerlingen ook klasoverstijgend samen werken en leren. Hiervoor kunnen bijvoorbeeld samenwerkingsprojecten gestart worden voor groep 1 t/m 4. In een groepje zitten vier leerlingen, uit iedere klas één. Deze groepjes worden door de leerkrachten samengesteld. Elk kind heeft zijn eigen taak, de groep samen is verantwoordelijk voor het resultaat. Door ieder kind een eigen taak te geven, voelen de leerlingen zich allemaal verantwoordelijk voor de opdracht en dat geeft optimale betrokkenheid. De groep werkt zonder leerkracht aan de taak. De groepsleerkracht reflecteert uiteindelijk met de kinderen.

Ook het werken met een tutorsysteem behoort in dit verband tot de mogelijkheden. Een (oudere) leerling ontfermt zich dan over een jongere leerling en ondersteunt hem of haar bij tal van activiteiten.

Door leerlingen uit diverse groepen zo aan elkaar te verbinden voor het maken van een opdracht, leren leerlingen te communiceren met leerlingen van andere niveaus en leeftijden. Het competentiegevoel van de oudere leerlingen wordt hierdoor verhoogd. Zij kunnen laten zien wat zij al kunnen. De jongere leerlingen krijgen veel extra steun bij hun leerproces.

Op daltonschool De Hagenpoort is klasoverstijgend samengewerkt tijdens een les kunstbeschouwing. De groep 8-leerlingen van deze school werden gekoppeld aan leerlingen van groep 4. De leerlingen van groep 8 instrueerden de les kunstbeschouwing aan de leerlingen van groep 4. Dat verruimde het inzicht van leerlingen van groep 8, omdat ze de informatie in eigen woorden een keer moesten overbrengen. De leerlingen van groep 4 stelden vragen, waardoor de leerlingen van groep 8 nog een keer de stof moesten bestuderen. De leerlingen van groep 4 stonden open voor de overdracht van de lesstof door leerlingen van groep 8.

Bijlage 1: Tips voor het invoeren van samenwerken en samenwerkend leren op een daltonschool

1. In de ontwikkeling van de vaardigheden moeten we rekening houden met een rijpingsaspect. Jonge kinderen zijn nog onvoldoende op andere leerlingen gericht om in staat te zijn tot (hogere) vormen van samenwerkend leren.
2. Net als taal, lezen en rekenen moeten kinderen leren samen te werken en samen te leren. Sommige geniale leerlingen kunnen dat uit zich zelf, de meeste kinderen moet je aan de hand nemen om ze die vaardigheden te leren.
3. Investeer tijd in het aanleren van vaardigheden.
4. Het leren van vaardigheden voor samen werken en samenwerkend leren kan op twee manieren verlopen: Leereffecten kunnen (vooraf) geïnstrueerd worden. Leereffecten kunnen (tijdens en achteraf) ook ontstaan door op metaniveau te reflecteren;
5. Evalueer altijd de les / dag. Laat de kinderen daarbij altijd reflecteren op het product, maar (vooral) ook op het proces van samen werken en samenwerkend leren.
6. Hanteer een gericht observatieschema om de vaardigheden van leerlingen t.a.v. het samenwerken / samenwerkend leren in kaart te brengen; Hanteer eventueel een individueel of groepsevaluatieformulier;
7. Leerlingen die zwak zijn in spelling krijgen (vaak) een handelingsplan. Hanteer dit principe ook voor het leren van vaardigheden om samen te werken / te leren. Vraag (desnoods) de r.t.'er hier eens over na te denken.
8. Schaf niet het samen werken / samenwerkend leren af voor de hele groep, als een of een paar leerlingen de vaardigheden onvoldoende onder de knie hebben. Laat de kinderen die het al wel kunnen samenwerken en help de kinderen die het nog niet kunnen deze vaardigheden te ontwikkelen.
9. Leer leerlingen de principes van basiscommunicatie aan:
 Naar elkaar kijken en op elkaar gericht zijn
 Je houding moet gericht zijn op communicatie
 Bepalingen (non)verbaal dat je 'volgt' (knikken met je hoofd)
10. Leer leerlingen hoe je in een groepje met elkaar moet praten, elkaar uitlaten praten en samen te vatten en in je eigen woorden herhalenⁱⁱ
11. Vaardigheden bij het samenwerken zijn in de volgende schema te vinden. Het is goed om in elke les een of een aantal van die vaardigheden expliciet te instrueren of er achteraf op te reflecteren.

Basisvaardigheden	Voortgezette vaardigheden	Vaardigheden voor gevorderde groepen
elkaars naam gebruiken elkaar aankijken tijdens het praten vriendelijk op elkaar reageren elkaar gelegenheid geven mee te doen een inbreng durven hebben zo duidelijk praten dat anderen je kunnen verstaan meewerken aan de groepsopdracht luisteren naar elkaar elkaar uit laten praten de inbreng van een ander accepteren bij je groepje blijven .rustig praten en werken materiaal met elkaar delen	vragen stellen aan elkaar reageren op wat een ander zegt af en toe herhalen wat iemand zegt elkaar vragen hardop te denken elkaar aanmoedigen mee te doen elkaar een complimentje geven ondersteunende opmerkingen maken met alle groepsleden samenwerken elkaar aanbieden iets uit te leggen hulp vragen aan een ander elkaar helpen zonder voor te zeggen het werk plannen	je in het standpunt van een ander verplaatsen verschil van mening accepteren ook op langere termijn een goede relatie behouden overeenstemming met elkaar bereiken kritiek formuleren op ideeën, niet op personen met elkaar problemen oplossen op een vriendelijke manier zeggen dat je het ergens niet mee eens bent verschillende ideeën integreren ideeën verder uitbouwen de groep stimuleren, motiveren

om de beurt praten aan de taak doorwerken tot deze af is	richting geven aan de uitvoering van de taak af en toe de voortgang samenvatten elkaar herinneren aan de opdracht	
--	--	--

12. Net als taal, lezen en rekenen moeten kinderen leren samen te werken en samen te leren. Sommige geniale leerlingen kunnen dat uit zich zelf, de meeste kinderen moet je aan de hand nemen om ze die vaardigheden te leren.
13. Investeer tijd in het aanleren van vaardigheden.
14. Het leren van vaardigheden voor samen werken en samenwerkend leren kan op twee manieren verlopen:
 - a. Leereffecten kunnen (vooraf) geïnstrueerd worden;
 - b. Leereffecten kunnen (tijdens en achteraf) ontstaan door op metaniveau te reflecteren;
15. Als je een les voorbereidt, denk dan altijd na over:
 - a. Kunnen ze dit?
 - b. Wat is er voor nodig om ze dit zelfstandig te laten doen?
 - c. Wat is er voor nodig om ze dit zelfstandig en samen te laten doen?
 - d. Vaak moet je dan een paar aanpassingen aan je les doen.
16. Evalueer altijd de les / dag. Laat de kinderen daarbij altijd reflecteren op het product, maar (vooral) ook op het proces van samen werken en samenwerkend leren.
17. Benoem in de reflecties op het verloop van de lessen wat goed ging. Maak kinderen bewust van het feit waarom dit goed ging; Bespreek de punten in de reflectie die niet goed gingen. Probeer de redenen te achterhalen waarom dat niet liep. Formuleer vervolgens positief wat het leerling-gedrag moet zijn in voorkomende situaties.
18. Schrijf per les / dag één van de bij 8 genoemde punten expliciet op een groot vel papier (flapover), zodat je deze punten kunt verzamelen. Noem deze lijst 'Tiplijst samenwerkend leren'. Je moet de punten formuleren in concreet leerling-gedrag: Als je, dan moet je
19. Bespreek het samenwerken / samenwerkend leren vooraf door (één van) de punten van de tiplijst te bespreken. Zo consolideer je de leereffecten.
20. Soms helpt het om 'de beste groep' te kiezen. Hanteer daarbij argumenten die op de tiplijst (komen te) staan.
21. Leerlingen die zwak zijn in spelling krijgen (vaak) een handelingsplan. Hanteer dit principe ook voor het leren van vaardigheden om samen te werken / te leren. Vraag (desnoods) de r.t.'er hier eens over na te denken.
22. Leer leerlingen de vaardigheden aan van een aantal werkvormen, zodat ze snel en vertrouwd deze werkvorm toe kunnen passen tijdens de lessen.
23. Hanteer het principe van de 'geluidsmeter' om leerlingen aan te leren op welk geluidsniveau er overlegd mag worden.
24. Pas in de klas consequent een stilteteken toe.
25. Maak een verdeling van werkvormen, die in een beginfase te hanteren zijn en die in een latere fase te hanteren zijn. (Koppen bij elkaar, Denken, Delen, Uitwisselen kun je bijv. in het begin hanteren; het Expertmodel liever wat later).
26. Maak een verdeling van werkvormen over de lesfasen (introductie/oriëntatie, instructie, begeleidde oefening, zelfstandige verwerking, reflectie).

Bijlage 2: Een aantal werkvormen / structuren voor samenwerkend leren:

1. Koppen bij elkaar: Tweetalgesprek met maatjes

De leerkracht laat de kinderen even in tweetallen over een onderwerp overleggen, bijvoorbeeld met een schoudermaatje

2. Rondpraat

Kinderen mogen in groepjes om beurten over een onderwerp hun zegje doen.

3. Om-de-beurt (Rallyrobin, 1994)

De leerkracht stelt vragen met meerdere, korte antwoordmogelijkheden. De leerlingen zitten in tweetallen en geven om beurt een antwoord. Het geven van antwoorden mag ook kort voorbereid worden door de tweetallen.

4. Check in duo's

Leerlingen werken eerst zelfstandig aan een opdracht. Dan gaan ze in tweetallen elkaars punten bespreken.

5. Tutoring

Een leerling krijgt een tutor, die om hulp gevraagd kan worden. Aan tutoring is een 'opleiding' gekoppeld van de tutor.ⁱⁱⁱ

6. Woordenweb

Om te brainstormen over een onderwerp maken de leerlingen in een groepje een woordenweb.

7. Duo-lezen

Kinderen lezen in tweetallen.

8. Placemat

Na in groepjes van vier in de hoeken van een vel papier individueel gebrainstormd te hebben, bespreekt de groep wat er gemeenschappelijk is. Dat wordt in het midden van het vel geschreven.

9. Stickerparade

Kinderen krijgen tien stickers en mogen stickers bij uitspraken plakken. Zo kan bepaald worden wat de klas het belangrijkste vindt.

10. Denktank

Kinderen moeten in groepjes van 4 een probleem bespreken. Een woordvoerder van de groep vertelt vervolgens de oplossing van de groep voor de klas. Je kunt per groepje voor dezelfde of voor verschillende problemen kiezen.

11. Denken, delen, uitwisselen (Think-Pair-Share)

Om alle leerlingen te betrekken bij de les moeten alle leerlingen eerst zelf nadenken over het onderwerp van de les. Vervolgens wordt deze informatie gedeeld in de groepjes, waarna er klassikaal uitgewisseld wordt. Zo zijn ook alle zwakke leerlingen in de klassikale uitwisseling aan te spreken

12. Bouwsteen

De klas wordt ingedeeld in groepjes, die elk een opdracht krijgen. De opdracht wordt in de groepjes verder verdeeld. Elk kind krijgt zo de verantwoordelijkheid voor een deel van het geheel. De delen worden per groepje verzameld en uiteindelijk voor de hele klas verzameld.

13. Experts

De leerstof wordt in twee, drie of vier gelijkwaardige delen verdeeld. Kinderen bestuderen elk een stuk. Daarna gaan ze elkaar informeren over de eigen delen van de leerstof.

14. Expertsysteem

De klas wordt in groepen verdeeld. Deze groepen bestuderen een deel van de leerstof. Vervolgens worden er nieuwe groepjes gemaakt. In die nieuwe groepjes is iedereen expert over het onderwerp dat in de eerste groep uitgezocht is. De experts informeren elkaar over de gevonden gegevens. Tot slot is de hele klas over alles op de hoogte.

15. Verhalend ontwerpen

Storyline approach. De leerkracht brengt een authentieke leersituatie in aan de hand waarvan samen met de klas (en in groepjes) vragen geformuleerd worden, die uitgangspunt worden voor het onderwijs.

16. Mixed tweetal gesprek

De kinderen lopen rond op muziek en denken na over de vraag die aan de groep gesteld is. Als de muziek stopt staan ze tegenover een willekeurig iemand. Met hem of haar wordt kort over het

onderwerp uitgewisseld. Ze onthouden wat de ander verteld heeft. Als de muziek weer klinkt lopen ze weer verder door de klas. Vervolgens wordt met een tweede persoon uitgewisseld. Vervolgens schrijven ze op een blaadje wat ze zelf al wisten en wat ze van een ander gehoord hebben. De persoonlijke lijstjes worden in de tafelgroepen uitgewisseld. (Een van de 140 werkvormen van Spencer Kagan^{iv}).

17. Dobbelen

Maak twee dobbelstenen. Een met vragen: wat, waarom, waar, wanneer, hoe en wie en een met: maakt, vindt, wordt, is, doet, geeft.

18. Binnen-/buitenkring

Er worden twee kringen gemaakt, een binnen- en een buitenkring. Deze kunnen verschillen taken in het gesprek krijgen.

19. Drie-faseninterview

De kinderen zitten in groepjes van 4, maar werken eerst in tweetallen.
 Stap 1: Een kind interviewt een tweede; stap 2: de rollen worden omgedraaid; Stap 3 de leerlingen doen een 'Rond Praat', waarbij ieder om beurten aan het team verteld wat hij heeft geleerd van het interview.

20. Tweepraat

Geef in koppels mondeling om de beurt ieder vijf keer een kort antwoord. Vat (kort) samen welke ideeën er waren. Zoek daarna een nieuwe partner en doe hetzelfde.

21. Gesprek met schoudermaatje of oogmaatje (duo's), werken met maatje

Werken in tweetallen met je maatje naast je of tegenover je

22. Kleine Kring

Gesprekken in een tafelkring van max. 4 leerlingen

23. Stellingenpyramide

Groepjes leerlingen bedenken stellingen over een onderwerp. Vervolgens worden de groepjes gewisseld en de bedachte stellingen besproken en in stemming gebracht. Zo worden uiteindelijk de stelling met de meeste stemmen door de klas gekozen.

24. Debat, Lagerhuis

Kinderen bespreken onderwerpen en wisselen meningen en argumenten voor en tegen uit.

25. Genummerde hoofden (Numbered Heads Together^v)

De kinderen in tafelgroepen worden genummerd. Vervolgens wordt klassikaal een opdracht verstrekt. De tafelgroepjes zorgen ervoor dat iedereen van de groep een antwoord kan geven. Tot slot noemt de leerkracht een nummer. Elk kind uit een tafelgroep met dat nummer wordt over de opdracht het woord gegeven.

26. Odd one out

Er zijn drie woorden of korte teksten. Vanuit een bepaald gezichtspunt horen twee bij elkaar en de derde niet, maar wat bij elkaar hoort kan vanuit verschillende gezichtspunten wisselen. Het gaat om het leren argumenteren.

27. Imiteer (Match Mine)

Een kind bouwt een ontwerp en zet daar vervolgens een schot voor. Vervolgens vertelt hij de tweede leerling hoe hij het ontwerp kan nabouwen.

28. Geef geld

Kinderen krijgen fiches. Elke keer als ze iets willen zeggen over een bepaald onderwerp in hun groepje moeten ze een fiche betalen. Zo kun je ervoor zorgen dat iedereen zijn zegje kan doen en de groep niet verdeeld raakt in alleen maar praters en zwijgers.

29. Hoeken

Er worden stellingen besproken. Als je het ermee eens bent, er tegen bent of nog geen mening hebt ga je in een hoek staan (er zijn drie hoeken: Voor, tegen, weet niet). Elke leerling kan vertellen waarom hij staat waar hij staat. Ze mogen op basis van argumenten van de ene hoek naar de andere lopen als ze veranderen van mening.

30. 'Schooltje' spelen

Kinderen spelen schooltje en herhalen zo spelenderwijs de leerstof.

Literatuur:

Biesta, G. & Miedema, S. (1999). *Ervaring en opvoeding John Dewey*. Bohn Stafleu Van Loghum, Houten.

Dewey, John (1916) *Democracy and education*

Ebbens, Ettehoven & van Rooijen (1997). *Samenwerkend leren: Praktijkboek*.

Wolters Noordhoff, Groningen.

Ettehoven, S. (1995) Samenwerken gaat niet vanzelf goed. Om iets te kunnen, moet je weten hoe het moet in: *Vernieuwing*, mrt. 1995

Förrer, M. (????) Samen bereik je meer dan alleen, in: *J.S.W.* jrg 79 nr 1. p. 10-14

Förrer, M., Kenter, B., Veenman, S. (2000) *Coöperatief leren in het basisonderwijs, CPS onderwijsontwikkeling en advies*, Amersfoort.

Johnson, D.W., & Johnson, R.T. (1983). The socialization and achievement crisis: Are cooperative learning experiences the answer? *Applied Social Psychology*, 4, p. 199–224.

Johnson, D.W. & Johnson, R.T. (1992). *Implementing Cooperative Learning*, *Contemporary Education*, vol. 63 no. 3, p.173, Indiana State University.

Greven, L. en N. v.d. Meer (????) *Samenwerken in een lerende school*

Kagan, S. (2003). *Structureel coöperatief leren: hét internationale standaardwerk*. RPCZ Educatieve Uitgeverij, Middelburg.

Parkhurst, Helen (1922) *Opvoeden volgens het daltonplan*, in de vertaling van W. de Jong (oorspronkelijke titel: 'Education on the Daltonplan').

Slavin, R.E. (1995). *Cooperative learning: Theory, research and practice* (2nd ed). Boston: Allyn and Bacon.

Vedder, P. (1995) Tutoring kan prestaties verbeteren. Niet alleen goed voor sociale ontwikkeling. In: *Didaktief*, sept. 1995 5-7

Veenman, S. (2005). *Lezing voor de Stichting Delta-onderwijs*, Oosterhout.

Vugt, J.M.C.G. van (2002) *Coöperatief leren binnen adaptief onderwijs*. HB uitgevers, Baarn.

Vossen, A. (2000) *Kinderen begeleiden kinderen*, Groningen: Wolters Noordhoff Orthosisies 35

Vossen, A. (1995) Een goede tutor, maar niet vanzelf! Zonder training vooraf werkt het tutorprogramma niet, in: *Didaktief* september 1995, p. 12 e.v.

Wenke, H. en Röhner, R. (1999) *Leve de school*. Deventer: Arko uitgeverij.

Noten:

ⁱ <http://www.vandale.nl/opzoeken/woordenboek/?zoekwoord=samenwerken>

ⁱⁱ Förrer, M. e.a., *Coöperatief Leren*, p. 183 Gebruik evt. de 'T-kaarten': ziet eruit als ... / klinkt als ...

ⁱⁱⁱ Zie ook: Vosse, Agnes *Tutoring in het onderwijs*, Coutinho, 2000, Baarn

^{iv} ontleend aan: Kagan, Spencer, *Gestructureerd Cooperatief Leren*,

^v ontleend aan: Kagan, Spencer, *Gestructureerd Cooperatief Leren*,